

Marine Turashvili

მარინე ტურაშვილი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Soviet Memory and Narrative Discourse

(According to Oral Histories)

საბჭოთა მეხსიერება და თხრობის დისკურსი

(ზეპირი ისტორიების მიხედვით)

Various events of the Soviet period are not still properly evaluated. Not taking into account the general public, even in history textbooks and scientific society there is not a fully convincing argument to understand this or that Soviet event and the positive and negative sides of the regime itself in general. All mentioned facts, in their turn, lead to various attitudes that exist today on the part of the society towards the regime. This might be caused by a number of factors, one of which is that there is lack of discussion about revaluing the Soviet past.

Key words: Soviet memory, oral history, narrative discourse

საკვანძო სიტყვები: საბჭოთა მეხსიერება, ზეპირი ისტორიები, თხრობის დისკურსი

საბჭოთა პერიოდის არაერთი მოვლენა ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ შეფასებული. ფართო საზოგადოებას რომ თავი დავანებოთ, ისტორიის სახელმძღვანელოებსა თუ სამეცნიერო წრეებშიც კი არ არის ბოლომდე დამაჯერებელი მსჯელობა ამა თუ იმ საბჭოთა მოვლენის გასააზრებლად და, ზოგადად, რეჟიმის ავკარგიანობის აღსაქმელად. ეს კი საზოგადოების დამოკიდებულების იმ მრავალფეროვნებას იწვევს, რაც დღეს ჩვენთან არსებობს.

ნაშრომი მიზნად ისახავს, საბჭოთა წარსულის გადააზრებას თანამედროვე პერსპექტივიდან, კერძოდ კი, 2017 წელს ჩაწერილი ზეპირ ისტორიების საფუძველზე მთხრობელების დამოკიდებულების წარმოჩენას, რადგან თვითმხილველთა მონათხრობები ყოველთვის ფასეულია, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც საბჭოთა პერიოდში ყველა და ყველაფერი იდეოლოგიზებული იყო. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ინდივიდუალურ მეხსიერებაში დალექილი საბჭოთა წარსულის აღქმა თვითმხილველთან ერთად თანდათან ქრება, რაც, სამწუხაროდ, ანადგურებს წარსულს და კლავს მისი შესწავლის პერსპექტივას. სწორედ ზეპირი ისტორიების ამ კუთხით კვლევა იძლევა საინტერესო სურათს.

კვლევა ეყრდნობა კომპლექსურ მიდგომას და გამოყენებულია რამდენიმე მეთოდი, კერძოდ: ლოგიკური (ანალიზი, ინდუქცია), თეორიული (განზოგადება), ემპირიული (შედარება) და თვისებრივი (ზეპირი ისტორია). აღნიშნული ნაშრომი გაგრძელებაა ბოლო წლებში გამოქვეყნებული კვლევებისა „საბჭოთა ტრავმა და თხრობის დისკურსული ანალიზი ზეპირ ისტორიებში“ (ტურაშვილი, 2018) და „საბჭოთა წარსულისადმი „კეთილგანწყობა“ – ფარული და ღია ტრავმები (ზეპირი ისტორიების მიხედვით)“ (ტურაშვილი, 2024).

ზეპირი ისტორიების გაანალიზებამდე საჭიროა, ნარატივის ცნების განსაზღვრა, რადგან ის ფართო გაგებით უბრალოდ ამბავს როდი გულისხმობს. იგი ერთდროულად მოიცავს მომხდარის

გადმოცემასა და მის ახსნას, ანუ გაგებას, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია გარკვეულ დროსთან. აქედან გამომდინარე მას არსებითი კავშირი აქვს დროსა და ისტორიასთან. ზეპირი ისტორიები კი სწორედ ისტორიული პროცესის ახლებურ გადმოცემა-მოყოლასა და მათ ასევე ახალ გააზრებასა და ინტერპრეტაციას გულისხმობს. ამასთან, ნარატოლოგიის ჩარჩოებში ხშირად გამოყოფენ ისეთ მიმართულებას, როგორცაა „დისკურსული ანალიზი“, რომელიც იმ სახით, როგორცაც მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში ჩამოყალიბდა, დისკურსის მსვლელობისას ენის გამოყენებას უკავშირდება, რაც წინადადებების მიღმა გრძელდება და მთხრობელის ან მწერლის და მსმენელის ან მკითხველის სპეციფიკურ სიტუაციურ კონტექსტში ურთიერთქმედებას გულისხმობს. დისკურსის წესები გარკვეული დამოკიდებულების ან/და სფეროსათვის განსაზღვრავს იმას, რა უნდა ითქვას და რისი თქმა არაა დასაშვები და რომელმა მთქმელმა რა როდის შეიძლება თქვას. ამასთან, დისკურსი არის მხოლოდ „დისკურსიული პრაქტიკის“ ენობრივი ნაწილი, რომელიც ასევე მოიცავს არაენობრივ ასპექტებსაც. ზოგიერთი თეორიის მიხედვით, განსაზღვრულ წარმოდგენათა წესის გამოვლენაც დისკურსიული პრაქტიკის ნაწილად გაიგება.

„მოყოლა“ ასახავს ზეპირი ან წერილობითი თხრობის სახეს, რომლითაც ერთი მეორეს რაღაც განსაკუთრებულს უზიარებს. ფართო მნიშვნელობით იგი ნიშნავს ვინმესთვის ნდობის საფუძველზე რაღაცის გაზიარებას. ამგვარ საუბარს შეიძლება ეწოდოს მოყოლა იმ შემთხვევაში, თუკი ეს საუბარი რაღაც დროში არსებულ ხდომილებას რეალურს ხდის ისე, რომ იგი შეგვიძლია განვსაზღვროთ როგორც მომხდარი, მოცემული რამ. განსხვავება, ერთი მხრივ, ეხება, რამდენად რეალურია ის, რასაც ჰყვებიან და, მეორე მხრივ – თხრობით სიტუაციას, რომელშიც მიმდინარეობს მოყოლა. ორივე შემთხვევაში ნათლად ჩანს მისი გამოყენების ორი განსხვავებული შესაძლებლობა: 1. შეიძლება მოთხრობილ იქნეს რეალური ან გამოგონილი ხდომილება და 2. თხრობა შეიძლება განვითარდეს სასაუბრო ან სიტყვაკაზმული თხრობის ჩარჩოებში. შესაბამისად, შესაძლებელია მონათხრობების შემდეგ ნიშანთა წყვილების მიხედვით დაჯგუფება: „რეალური“ – „გამოგონილი“ და „სიტყვაკაზმული“ – „სასაუბრო“.

ზეპირი ისტორიის (თუ თხრობის) კომუნიკაციური ბუნება გულისხმობს:

- ჯაჭვს, რომელშიც გაერთიანებულია ინფორმაციის, შეტყობინების გამგზავნი („ადრესატი“, „მთხრობელი“), შეტყობინების მიმღები („ნტერვიუერი“) და კომუნიკაციის შედეგი („ტექსტი“);
- თხრობის ხასიათს, რომელიც მოითხოვს მსმენელის/მკვლევრის მიერ ტექსტის ნიშნების წინასწარ კოდირებას;
- გამოყენებულ ნიშანთა სისტემას.

მთხრობელსა და მსმენელს შორის ურთიერთობისას კი წარმოიქმნება ე. წ. „დეიქსული ველი“, რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავს სამ სახეს: 1. საგნობრივს (ორივე, მთხრობელი და მსმენელი, იმყოფება ერთ სივრცეში), 2. სიმბოლურს (მთხრობელი „ხატავს სათქმელს“) და 3. კონტექსტურს (წარმოდგენა ხდება გონების თვალთ). ეს ყველგფერი კი არის კომუნიკაციური სიტუაცია, რომელიც განიმარტება მხოლოდ მოლაპარაკესა და მსმენელზე ორიენტაციით. ისინი იმყოფებიან ერთ საერთო სოციოპრაგმატულ და ინდივიდუალურ სიტუაციაში. და თუ ერთიანი ოთხკომპონენტისანი (მე-შენ-აქ-ახლა) კომუნიკაციის მოდელი ზეპირმეტყველებაში ერთ ფაზად მიმდინარეობს, წერილობითი კომუნიკაციის პირობებში ორად იხლიჩება (ტექსტი და მკითხველი).

ზეპირი ისტორიების შესწავლისას სიტუაციის გათვალისწინებას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ზეპირი კომუნიკაცია იმდენ სიტუაციაში შეიძლება მიმდინარეობდეს, რამდენშიც მოხვდება ადამიანი თავისი სიცოცხლის მანძილზე. სიტუაცია კი, თავის მხრივ, განსაზღვრავს სათქმელს (მთხრობელმა რა უნდა თქვას, რისი თქმა არაა დასაშვები და როდის რა შეიძლება თქვას).

ზეპირი ისტორიებში მთხრობელები საბჭოთა პერიოდის თანმდევ პროცესებს წარმოაჩენენ პირად, ოჯახის, ეთონისისა და საზოგადოების ტრაგედიადა. ისინი თანამედროვე თვალთ იყურებიან წარსულში, არიან გახსნილები და თავისუფლები, რაც განაპირობა დროის, ეპოქისა და

საზოგადოების შეცვლამ. ისინი ამბებს, რომლებიც მაშინ არ ან ვერ ითქმოდა, ახლა თავისუფლად ჰყვებიან.

განალიზებულ ზეპირ ისტორიებში თანამედროვე პერსპექტივიდან მთხრობელების მიერ საბჭოთა პერიოდის გადაფასება ოთხგვარია:

საბჭოთა პერიოდისადმი *მკვეთრად უარყოფითი* დამოკიდებულება ჩანს ფატიმათ იმაგა-ზალიევას ზეპირ ისტორიაში: „ალარ მინდა ის ძველი დრო. მიწაშიაც არ ვნახო ის ძველი დრო, არა. გაჭირვებული დრო იყო. მოსვენება არ ქონდა. მიდი ზურგზე მოკიდებული შეშა მიგვექონდა ახალ-სოფელში, ეგრე გავყიდოდი, ეგრე ვცხოვრობოდი. ის არ მინდა, იმის ნახვაც არ მინდა. ძნელი იყო ძალიან“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 255).

ასევე უარყოფითად აფასებს გულხანუმ ჩოფანოვი, რომელიც ბებიის მძიმე ცხოვრებას ჰყვება: „ძალიან საშინელი ცხოვრებით იცხოვრეს მაშინდელმა ხალხმა... ბებიაჩემი ძალიან ბევრ რაღაცას ყვებოდა წარსულიდან. შვიდი წელი ქვის ქარხანაში ვმუშაობდიო. ურიკებით, ხელით დაგვექონდა ეს ქვა და ძალიან მძიმე სამუშაო იყოო. ნამუშევარს ხორბალზე ვცვლიდითო. ხორბალიც არ იყო, სიმინდზე, მარილზე ცვლიდნენ მაშინ“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 242). ასე, ძალიან წვა-ლებაში გაატარა ბებიაჩემმა ცხოვრება. გადასახლება, ათასგვარი უბედურება ნახეს. ჩეჩნეთშიც იყო გადასახლებული პაპაჩემთან ერთად... ძალიან საშინელ რაღაცეებს ყვებოდა ხოლმე თავის ცხოვრებაზე“ (იქვე, გვ. 243).

საბჭოთა წარსულის ერთ-ერთ მტკივნეულ საკითხს – გაკულაკებას ეხება თამარა ნადირაძე:

„დედასაგან ვიცი, პაპაჩემი, დედის მამა ყოფილა ძალიან მდიდარი კაცი. იმდენი ფუტკარი გვეყვდაო, რო წავიდოდა და წაიღებდა თაფლს გასაყიდადაო, ქვაბებით, ბალონები სად იყო მაშინ?! ერთი შავი ფართუკი ჰქონდა და ის რო ჰქონდა მოკრული და ტოტები აწე-ული (ხელის მოძრაობით ასახიერებს წინსაფრის ბოლოების წელში ჩატანებას), ჰოდა, ფულით სავსეს მოიტანდა და დაიყრიდაო, ჩემი დედინაცვალი ინახავდაო, იმდენი ფული გვექონდაო! მერე გაგვაკულაკესო, ეს ფულიც წაგვართვეს, ეს ფუტკარიცო, ორი-სამი ძირი დაგვიტოვეს, დანარჩენი წაგვართვესო, დედაჩემს მწარედ ახსოვდა ეს გაკულაკების ამბავი“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 43).

უდავოდ, მკვეთრად *დადებითი დამოკიდებულება* ჩანს ისეთი ფრაზების მიღმა, როგორებიცაა: „ეს წლები გავიდა, ცუდი არაფერი მახსოვს, ყველაფერი კარგი მახსოვს“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 229); „ცხოვრება კარგი იყო, ნამდვილად – საქონელი, ძროხები, ღორები“ (იქვე, გვ. 231); „არ მრცხვენია, შემძლია ვთქვა, რო ყველაფერი კარგი მახსოვს იქ გატარებული“ (იქვე, გვ. 233).

ორივე – *დადებითი და უარყოფითი* ჩანს ციალა მოლაშვილის ზეპირ ისტორიაში:

„ჩვენებს ის ტანჯვა სუ ახსოვთ, მე – არა. რო იტყვიან, ტანჯვა არ მინახნიან იქ. არც არაფერი გვეკლდა. ბევრი დაიღუპა შიმშილით, ჩაუცმელობით. ჩვენ არაფერი არ მოგვეკლებია იმიტო, რო ბევრი ნათესავები მყავს ყვარელში, შილდაში, ყველგან და არ გვაკლებდნენ არაფერს. სუ ვაწვდიდით ხოლმე სხვებს საქმელს: ბრინჯს, პესოკს, მაკარონს – ყველაფერს. თბილისში დეიდა მყავდა, იქიდან გზავნიდნენ. ნამდვილათ, გასაჭირი ჭამის მხრივ არა გვექონდა. იქ იყო კარტოფილი აეგრე (ხელს ყელამდე მიანიშნებს), პური ძვირფასი, ყველაფერი, მაგრამ დანარჩენი ყველაფერი პირველათ არ იყო, თორე მემრე, ვაიმე, იცი რამდენი ბატი და იხვი გვეყავდა?!“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 233).

ზეპირ ისტორიებში განსაკუთრებით რთული აღმოსაჩენია *ფარული ტრავმა*, რადგან, როგორც წესი, მთხრობელი უმეტესწილად დადებითად აფასებს საბჭოთა წარსულს, თუმცა ასეთი ფრაზების: „მე არაფერი არ მახსოვს აფსოლიტურათ, არ ვიცი. მე ჩემი თავი როგორც იქ დაბა-

დებულს, გაზრდილს, ეგრე ვიცოდი და სკოლის ამხანაგებიც, რამე. არა მრცხვენია, შემძლია ვთქვა, რო ყველაფერი კარგი მახსოვს, იქ გატარებული – მიღმა კი ადვილად იკითხება ის დაფარული ტრავმა, რაც მთხრობელს გადასახლებაში მიაყენა. ის ფარული ტკივილი, რაზეც ხმამაღლა არ ლაპარაკობს, ასევე ჩანს მთხრობელის მიერვე გაკეთებულ კომენტარებში: „რის გულისთვის ვიყავით გადასახლებულები?! არავისთვის არ მოგვიპარავს“ (ქალი საბჭოთა სოფელში, 2017, გვ. 231), ანდა: „ცხვარს რო ვუყურებ, რო აივლის ხოლმე, ვეუბნები: – ჩემო დამღუპულებო-მეთქი!“

განალიზებული მასალიდან ჩანს, რომ, როდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, საბჭოთა წარსულისადმი „კეთილგანწყობა“ თვალშისაცემია დღესაც, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ისტორიაში 70 წლის განმავლობაში მთელი სიმძრავით აისახა ისეთი მტკივნეული თემები, როგორებიცაა: კოლექტივიზაცია, დეპორტაციები, ომები, რეპრესიები და ა.შ. ეს გამოწვეული უნდა იყოს არაერთი ფაქტორით, ერთ-ერთი კი ისაა, რომ ნაკლებია საბჭოთა წარსულის გადაფასებაზე მსჯელობა. კვლევისას გამოიკვეთა ისიც, რომ, ერთი მხრივ, რეპრესიების წნეხი და, მეორე მხრივ, პროპაგანდა იმდენად ძლიერი იყო, რომ მთხრობელები ამ ყველაფერს გარდაუვალ აუცილებლობად აღიქვამენ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ტურაშვილი, მ. (2018). საბჭოთა ტრავმა და თხრობის დისკურსული ანალიზი ზეპირ ისტორიებში. XI საერთაშორისო სიმპოზიუმის – ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები მასალები. თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
- ტურაშვილი, მ. (2024). საბჭოთა წარსულისადმი „კეთილგანწყობა“ – ფარული და ღია ტრავმები (ზეპირი ისტორიების მიხედვით). მსოფლიო ლიტერატურის გადააზრება: გლობალური და ლოკალური, ცენტრალური და მარგინალური, XXIII კონგრესის მასალები.
- ქალი საბჭოთა სოფელში (2017). ქალი საბჭოთა სოფელში, ზეპირი ისტორიები [Women in the Soviet Village]. თბილისი: სერია „ქალთა მეხსიერება“, „ფონდი ტასო“, ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონული ბიურო.
- Foucault, M. (1999). The Practice of Parrhesia. In Discourse and Truth: The Problematization of Parrhesia. Edited by Joseph Pearson.
- Lehman, A. (1995). Lebensgeschichte. Enzyklopädie des Märchens. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

References:

- Kali Sabch'ota Sopolshi (2017). Kali Sabch'ota Sopolshi, Zep'iri Ist'oriebi [Women in the Soviet Village, Oral History]. Tbilisi: seria „Kalta Mekhsiereba“, „Pondi T'aso“, Hainrih Biolis Pondis Samkhret K'avk'asiis Regionuli Biuro.
- T'urashvili, M. (2018). Sabch'ota T'ravma da Tkrobis Disk'ursuli Analizi Zep'ir Ist'oriebshi. [Soviet Trauma and the Discourse Analysis of the Narratives in Oral Histories]. XI Saertashoriso Simp'oziumis – Lit'erat'uratmtsodneobis Tanamedrove P'roblemebi Masalebi. Tbilisi: Lit'erat'uris Inst'it'ut'is Gamomtsemloba.
- T'urashvili, M. (2022). Sabch'ota Ts'arsulisadmi „K'etilgants'q'oba“ – Paruli da Ghia Y'ravmebi (Zep'iri Ist'oriebis Mikhedvit) [Soviet Trauma and the Discourse Analysis of Narratives in Oral History (According to one Oral History)]. Msoplio Lit'erat'uris Gadaazreba: Globaluri da Lok'aluri, Tsent'raluri da Marginaluri, XXIII K'ongresis Masalebi.
- Foucault, M. (1999). The Practice of Parrhesia. In Discourse and Truth: The Problematization of Parrhesia. Edited by Joseph Pearson.
- Lehman, A. (1995). Lebensgeschichte. Enzyklopädie des Märchens. Berlin/New York: Walter de Gruyter.